

Kritika jedné buržoazní vojenskociologické konstrukce

V uplynulých třiceti letech došlo v kapitalistických státech k bouřlivému rozvoji vojenskociologického bádání. Jestliže si ještě nedávno někteří američtí sociologové stěžovali, že sociologie vojenství je popelkou a nemůže počtem publikací soutěžit například se sociologií rodiny nebo sociologií volného času, pak je dnes situace právě opačná. V nejnovějších bibliografických přehledech se uvádí přes tisíc titulů, které se zabývají sociologickou analýzou vojenské organizace, vojenského povolání nebo vojenských systémů.

Pozorný čtenář této společenskovední produkce, z kvantitativního hlediska bezesporu působivé, však nemůže přehlédnout některé její důležité rysy:

Vývoj buržoazní sociologie vojenství těsně souvisí s militarizací kapitalistických států a s formováním jejich agresivní vojenské politiky.

Buržoazní sociologie vojenství plní především ideologickou funkci. Obhajuje buržoazní politický systém, zastírá a zatemňuje třídní antagonismus kapitalistické socioekonomické formace a snaží se popřít třídní podstatu imperialistického státu a jeho hlavního nástroje — ozbrojených sil. Propaguje iluze o nadtřídním, celonárodním poslání buržoazních armád, šíří iluze o jejich apolitickém charakteru a podporuje jejich profesionalizaci a zkomercionalizovanou brannou politikou. Je ideologickým prostředkem kontrarevolučního násilí a jedním z významných nástrojů soudobého antikomunismu ve vojenskoteoretické oblasti.

Buržoazní sociologie vojenství plní také funkci sociotechnickou. Spolu s politikou, teorií řízení, sociální psychologií a dalšími společenskovedními obory stojí ve službách buržoazních armádních institucí. Pomáhá při koncipování vojenské politiky, při řízení ozbrojených sil i při jejich přípravě k válečnému nasazení. Podílí se

na náborových kampaních zaměřených na získání dostatečných počtů vojáků a důstojníků pro vojenskou službu, asistuje při projektování sociální organizace a struktury armád, pomáhá řešit složité otázky sociální mobility a sociální problémy spjaté s vědeckotechnickou revolucí ve vojenství. Nemalá úloha je jí připisována i při výzkumu vztahů mezi armádou a společností, při zjišťování politických názorů a postojů vojáků i civilního obyvatelstva a při přípravě programů ideologické výchovy vojsk.

Buržoazní sociologie vojenství plní rovněž poznávací funkci, i když jsou její gnoseologické předpoklady limitovány některými subjektivistickými a pozitivistickými vstupy. Od dob svého vzniku prošla složitým vnitřním vývojem, v jehož průběhu se vystřídala řada teoretických přístupů. Psychologové zabývající se sociálními výzkumy degradovali složité sociální jevy ve vojenské oblasti na pouhou hru instinktů a emocí. Stoupenci pluralistického behaviorismu kladli důraz na výzkumy chování velkých sociálních skupin vojáků. Neopozitivisté zdůrazňovali matematickou disciplinovanost a tzv. objektivní neutralitu při práci s fakty a veškeré naděje upínali ke statistickým procedurám. Zastánci strukturálního funkcionalismu otevřeli cestu k spekulacím, k subjektivistickému modelování a k formalistické typologii. Zájem o problémy vojenské mikrostruktury, typický pro první poválečné desetiletí, byl později nahrazen zájmem o armádní makrostrukturu a o vztahy mezi armádou a společností.

Obecně platí, že nebezpečí subjektivismu a mystifikací je v buržoazní sociologii vojenství tím větší, čím více se předmět jejího zájmu přesouvá od dílčích, mikrostrukturálních aspektů vojenského života směrem k výzkumu makrostrukturálních, komplexních otázek týkajících se vojen-

ských systémů jako celku. To, že v buržoazní sociologii neexistují nosné, vědecky spolehlivé obecné teorie společnosti, zřejmě nelze vykompenzovat ani sebedůmyslnějšími formálními, procedurálními a metodickými postupy.

Je přirozené, že vůči těmto nedostatkům buržoazního vojenskociologického myšlení nezůstali imunní ani ti představitelé buržoazní vědy, kteří horlivě propagují svou „vědeckou objektivitu a neutralitu“ a propadají ničím neopodstatněné víře v možnou existenci „nadtřídní sociologie“. Mezi stoupence tohoto sociologického scientismu patří i profesor Chicagské university Morris Janowitz. Tento autor zaujímá mezi buržoazními vojenskými sociology bezesporu vedoucí postavení. Jako předseda amerického vojenského meziuniverzitního semináře ovlivňuje vojenskociologický výzkum na všech sociologických pracovištích v USA a jako předseda pracovní skupiny *Ozbrojené síly a společnost* při Mezinárodní sociologické asociaci vyvíjí stejnou aktivitu i v mezinárodním měřítku. Pro dráhu vojenského sociologa se Janowitz rozhodl již krátce po druhé světové válce. V roce 1948 publikoval spolu s E. A. Shilsem stať *Koheze a dezintegrace Wehrmachtu za druhé světové války*, v níž na základě šetření mezi zajatými fašistickými vojáky dospěl k závěru a určující roli primárních skupin pro bojovou efektivnost nacistické armády. Po delší přestávce, v roce 1959, vyšla jeho syntetická práce *Sociologie a vojenská instituce*, v roce 1960 pak monografická studie *Profesionální voják: sociální a politický portrét*. Kromě toho je autorem řady dílčích statí a vydavatelem sborníků věnovaných vojenskociologické problematice. Janowitz jako první z amerických vojenských sociologů pojal armádu jako sociální systém charakterizovaný mnohými vazbami ke společnosti. Formuloval pracovní hypotézy o lidských a sociálních souvislostech vědeckotechnické revoluce ve vojensktví. Škoda, že tyto hypotézy nebyly alespoň s minimální seriózností testovány a že nebyla verifikována jejich gnoseologická hodnota. Místo toho jsou s nekritickým souhlasem přejímány jako nosná teorie mnohými sociology v USA i v západní Evropě a touto cestou proni-

kají do sociologie vojenství ideje manažerismu a „human relations“.

V této stati jde především o Janowitzovu typologii vojenských systémů, kterou poprvé publikoval v roce 1957 ve stati *Vojenské elity a výzkum války* a k níž se znovu vrátil v roce 1971 v článku *Vojenská organizace*.

1. Sociálně ekonomická podmíněnost vojenství — základní předpoklad marxisticko-leninské sociologické analýzy vojenských systémů.

Je všeobecně známo, že mezi sociologickými výzkumnými metodami zaujímá významné místo typologická procedura. Její podstata spočívá v hledání takových typů sociální skutečnosti, jež by si i při nezbytném stupni abstrakce zachovávaly podstatné znaky objektivní reality a umožňovaly organizovat a třídit sociologické poznatky. Vytvořené typy jsou teoretickými modely, jejichž poznávací hodnota je přímo úměrná počtu podstatných znaků, které se podaří v procesu logické abstrakce zachovat jako určující indikátory. Typologická procedura je vždy kompromisem mezi statistickou a monografickou metodou. Za získání ideálních typů se v ní platí jistou dávkou simplifikace, neboť ve vytvořených modelech není prostor pro zachycení nevyčerpatelné rozmanitosti a proměnlivosti sociálních útvarů nebo jevů, které jsou objektem zkoumání.

Z této stručné charakteristiky typologické procedury vyplývá, že nejnáročnější při její aplikaci je volba indikátorů. V marxisticko-leninské sociologii patří k základním ukazatelům ty znaky, které vypovídají o sociálně ekonomické a třídní podmíněnosti sociálních struktur a sociálních procesů. To platí nejen v obecné sociologii, zabývající se studiem společnosti jako celku, ale i v dílčích, oborových sociologiích, zkoumajících jednotlivé, specifické stránky sociální struktury. Mimořádně naléhavý je tento požadavek i v sociologii vojenství, neboť vojenská aktivita se vždy vyznačovala a vyznačuje mimořádně těsnými vazbami k sociálně ekonomické a třídní struktuře společnosti.

Tato skutečnost byla mnohokrát zdů-

razněna již v dílech zakladatelů marxismu-leninismu.

V. I. Lenin napsal v roce 1916, uprostřed první imperialistické světové války, v jednom ze svých dopisů:

„Nynější imperialistická válka *není výjimka*, nýbrž typický jev za imperialistické epochy... Nelze pochopit nynější válku, nepochopíme-li epochu [Lenin 1957 : 200].

V. I. Lenin těmito slovy reagoval na Bucharinův článek, který v rozporu s materialistickým pojetím dějin pokládal světovou válku za ojedinělý jev a při analýze jejích příčin zcela abstrahoval od teorie imperialistického státu. V Leninově díle byla zdůrazněna těsná závislost válek a armád na charakteru dané sociálně ekonomické formace a byly zde v nových historických podmínkách rozvinuty myšlenky K. Marxe a B. Engelse o vzájemné podmíněnosti ekonomiky, politiky a vojenství.

Materialistické pojetí dějin zbavilo války a armády mýtů a legend. Odhalilo, že vojenství se v kterékoli historické epoše koneckonců rozvíjí podle stejných zákonů, jakými se řídí vývoj společnosti jako celku.

B. Engels, který se těmito otázkami zabýval systematicky, prokázal již v minulém století na bohatém historickém materiálu, jak se v jednotlivých epochách společenského vývoje měnila organizace, výzbroj i způsob bojové činnosti vojsk a jak tyto změny souvisely s přeměnami ve výrobním způsobu, se změnami ve výrobních silách a výrobních vztazích.

Výsledky cílevědomého výzkumného úsilí umožnily B. Engelsovi, aby v letech 1876—1878 v souvislosti s kritikou subjektivně idealistické teorie násilí, jejímž autorem byl E. Dühring, dospěl k tomuto závěru:

„Nic není tak závislé na ekonomických podmínkách jako právě armáda a loďstvo. Výzbroj, složení, organizace, taktika a strategie závisí především na příslušném stupni výroby a na komunikacích. Nepůsobilý tu převratně „volné výtvoř rozumu“ geniálních vojevůdců, nýbrž vynálezy lepších zbraní a změna v lidském materiálu, ve vojácích...“ [Engels 1966 : 173].

Z Engelsova díla vyplývá, že sociálně ekonomická podmíněnost válek a armád se nevztahuje pouze k organizaci, výzbroji a taktice ozbrojených sil, ale že se stejnou měrou dotýká i sociálního profilu armád, charakteru toho či onoho vojenského systému i místa a role dané armády ve složité struktuře sociálních a politických vztahů. V Engelsově vojenskoteoretickém odkazu nacházíme precizní charakteristiky starověkých vojenských systémů determinovaných otrokářským výrobním způsobem, a dále charakteristiky středověkého vojenství, jehož profil byl především určen feudálními výrobními vztahy opírajícími se o vlastnictví půdy a mimoekonomické přinucení pracovní síly. Také rozbor vojensko odborných i sociálně politických aspektů buržoazního vojenství je u B. Engelse nerozlučně spjat s výzkumem kapitalistické sociálně ekonomické formace a se vším, co nového — především v podobě politické emancipace buržoazie a rolnictva — přineslo období rozkladu feudalismu a buržoazních revolucí.

Závislost ozbrojených sil na charakteru sociálně ekonomických poměrů panujících ve společnosti nelze vztahovat jen na rozměry celé historické epochy, ale je nutno ji sledovat i ve zcela konkrétních projevech vztahujících se k té či oné válce, k té či oné armádě. Dynamika sociálně ekonomického a politického vývoje každé společnosti je neúprosná a prakticky nepřetržitě ovlivňuje vojenské systémy států a sociálně politický profil ozbrojených sil. V. I. Lenin například v souvislosti s porážkou carské armády u Port Arturu v roce 1905 napsal: „... carismus je překážkou pro moderní, vysokým požadavkům odpovídající organizaci vojenství — téhož vojenství, kterému se carismus odnával celou duší, kterým se nejvíce pyšnil, kterému přinášel nezměrné oběti, neohlížeje se na žádnou opozici lidu. Obilná hrobka — tou bylo samoděržaví na poli vnější obrany, této své nejbližší a nejmilejší, abych tak řekl, speciality“ [Lenin 1954 : 43—44].

V této souvislosti V. I. Lenin znovu zdůraznil těsnou souvislost mezi vojenskými a sociálně ekonomickými předpoklady vojenské aktivity: „Spojitost mezi

vojenskou organizací země a veškerým jejím ekonomickým a kulturním zřízením nebyla ještě nikdy tak úzká jako nyní. Vojenský krach se proto musel projevit jako počátek hluboké politické krize“ [Lenin 1953 : 44].

Zdůrazňuje-li marxismus-leninismus sociálně ekonomickou podmíněnost vojenskosti, neznamená to, že by přehlížel tak významnou a citlivou oblast vojenské aktivity, jakou je relativní autonomie ozbrojeného násilí v dějinách. Historie třídně antagonистických společností poskytuje nepřehledné množství důkazů o tom, že armády a vojenské organizace představovaly vždy subsystém vyššího sociálního systému, který byl reprezentován panujícími sociálně ekonomickými a mocensko-politickými vztahy. Existují však také důkazy o tom, že tento subsystém, jakmile jednou vznikl, uplatňoval silné tendence k relativní autonomii, tendence, které začínají u ambiciózních požadavků armád po jistém stupni emancipace a mohou končit násilnými intervencemi ozbrojených sil namířenými proti stávajícímu mocensko-politickému systému. Důkazy potvrzující toto potenciální nebezpečí, jež vyplývá z existence masových, stálých armád, nacházíme nejen v dějinách starověké Číny, Egypta, Říma, ale i v historii feudálních a kapitalistických společností.

Relativní autonomie ozbrojeného násilí se však historicky neprojevovala pouze ve formě politických ambicí, jejichž nejvýraznější formou jsou pokusy o nastolení vojenské diktatury, ale i v tom, že armády v určitých historických podmínkách mohly anticipovat některé rysy budoucího vývoje občanské společnosti. B. Engels sám upozornil, že například feudální armády představovaly uprostřed feudální roztržitosti a rozdrobenosti enklávu řádu, k němuž civilní společnost dospěla až po několika staletích. Také K. Marx v *Úvodu ke kritice politické ekonomie* z roku 1857 zdůrazňuje, že válka se vyvíjí dříve než mír a že bude účelné vyloužit způsob, jak se za války a v armádách vyvíjejí některé sociálně ekonomické poměry dříve než ve společnosti. Též roku v dopise B. Engelsovi napsal:

„Dějiny armád potvrzují názorněji než co jiného správnost našeho názoru o souvislosti výrobních sil a sociálních poměrů. Armáda je vůbec důležitá pro ekonomický vývoj. Například mzda se poprvé plně vyvinula ve středověku v armádě. Právě tak bylo u Římanů *peculium castrense* první právní formou, v níž bylo uznáno movité vlastnictví těch, kdo nebyli otcí rodin. Rovněž i cechovníci má svůj počátek v korporaci fabri. Zde je také poprvé ve velkém použito strojů. Dokonce se zdá, že i zvláštní hodnota kovů a jejich použití jako peněz spočívá původně — jakmile minula Grimmova doba kamenná — na jejich válečnickém významu. Také dělba práce uvnitř jednoho odvětví se poprvé uskutečnila v armádě. Dále jsou v dějinách armády velmi výstižně shrnuty celé dějiny občanských společností [Marx 1969 : 215].

Jaká poučení z těchto poznatků vyvodit?

Armády jako zvláštní společenské organizace se vyvíjejí pod určujícím vlivem jednotlivých společenskoekonomických formací a v jejich rámci pod vlivem té či oné konkrétní společnosti. Mají však svůj relativně samostatný vývoj, který jim umožňuje hrát významnou roli ve společnosti nejen v době války, ale i v míru, a to nejen v oblasti politiky, ale i v ekonomice a kultuře. Zaměření a účinnost tohoto jejich vlivu je však koneckonců opět determinována charakterem dané sociálně ekonomické formace i společnosti a sociálně ekonomickými poměry, které v příslušné etapě společenského vývoje převládají.

Společně s V. I. Leninem můžeme tvrdit: Nelze porozumět ničemu z vojenské politiky, z organizace a výstavby kterékoliv armády, nepochopíme-li charakter epochy.

Důsledné respektování těchto materialistických východisek vyžaduje, aby byl stejně důsledně při sociologické analýze armády a vojenských systémů respektován třídní přístup.

B. Engels již v minulém století prokázal, že teprve se vznikem soukromého vlastnictví a se vznikem tříd se objevila nevyhnutelnost disponovat silou, s jejíž

pmoci by mohla třída otroků udržovat v područí třídu otroků. Tak vznikl stát, s nímž je spjato postupné vyčleňování zvláštní skupiny lidí, jejichž úkolem je vykonávat moc nad ostatními sociálními skupinami, a tak vznikají zvláštní oddíly ozbrojených lidí — policie a stálá armáda — jako cizí, nad lidem stojící a lidu nepřátelská síla.

Stálé armády vznikly na určitém stupni společenského vývoje jako součást politické nadstavby třídně antagonistické společnosti, která se klene nad historicky vzniklými vykořisťovatelskými výrobními vztahy.

Proto také armády třídně antagonistických společenskoeconomických formací jako „ozbrojené síly vykořisťovatelského státu představují ‚vojenský odlitek‘ sociálně ekonomické struktury, která je zrodila, a politického systému dané společnosti. Jejich poslání, principy výstavby, výcviku i výchovy jsou určovány charakterem společenského a státního zřízení“ [Marxismus-leninismus 1971 : 187—188].

Ve válkách a armádách se jako v zrcadle odrážejí zákonitosti života společnosti a jednotlivých tříd, stupeň rozvoje výrobních sil dané společnosti, charakter jejich výrobních vztahů i sociální konflikty či rozpory, které v té či oné etapě prožívá.

Na pozadí těchto určujících materiálních a třídních podmínek života společnosti se pak v souladu se změnami ve vojenské technice a vojenském umění a v návaznosti na změny v mocenskopolitickém systému jednotlivých států vyvíjely i specifické formy vojenských systémů.¹

Pro evropské státy v období raného feudalismu byl charakteristický *feudálně rytířský vojenský systém*, který odpovídal politické roztržitosti a ekonomické rozdrobenosti feudální struktury a v němž nezbytnou integritu zájmů zabezpečovala personální identita vojenských a politických představitelů společnosti. V období krize feudalismu, kdy se v rámci této sociálně ekonomické formace projevují první ekonomické předpoklady budoucího kapitalistického vývoje, se vyvinul *feudál-*

ní žoldnéřský systém. Integrita zájmů vojenských a politických představitelů byla zajišťována smlouvami o koupi a prodeji vojenské pracovní síly, uzavíranými mezi představiteli politické moci, vojenskými podnikateli a žoldnéři. V období vzniku feudálních absolutistických monarchií, kdy se vytvořily podmínky pro vznik stálých armád, se objevil *feudálně aristokratický vojenský systém*, který skoncoval s labilitou, nespolehlivostí a nestálostí žoldnéřského vojenského systému. Integrita zájmů vojenských a politických představitelů byla zabezpečována personální nebo příbuzenskou unií mezi nejvyššími důstojníky a představiteli šlechtické nebo královské moci, aristokratickou výlučností důstojnických funkcí a v některých případech i jejich koupí a prodejem.

V kapitalistické sociálně ekonomické formaci — alespoň v těch státech, kde diktatura buržoazie na sebe vzala formu pluralistické parlamentní demokracie — se setkáváme s *buržoazně demokratickým vojenským systémem*. Integrita zájmů vojenských a politických představitelů je zde zabezpečována legislativními normami vymezujícími kompetence účastníků, ale především sociálními mechanismy ovládajícími kultivaci důstojnického sboru jako zvláštní privilegované vrstvy a regulujícími záměrný, třídní výběr zájemců o vojenské povolání, jakož i cílově řízený socializační proces, jehož účelem je *bezvýhradně* podřízení ozbrojených sil zájmům vládnoucí buržoazie. V zemích, v nichž monopolistická buržoazie sáhla k nastolení otevřené politické diktatury, se objevil *fašistický vojenský systém*. Integrita zájmů vojenských a politických představitelů je v něm zabezpečována těsnou aliancí i personální unií mezi představiteli fašistické diktatury a armádních institucí a mimořádně rigorózním systémem politické i policejní fašistické kontroly nad ozbrojenými silami. V těch kapitalistických státech, v nichž představitelé ozbrojených sil uzurpují politickou moc nebo alespoň usilují o posílení svého vlivu na mocenskopolitická centra v zemi,

¹ Vojenským systémem rozumíme komplexní soustavu opatření směřujících a) k zabezpečení organizační výstavby, výcviku a přípravy ozbrojených sil, b) k zajištění doplňování ozbrojených sil novou

bojovou silou a jejich materiálního a technického zabezpečení, c) k vymezení a zajištění odpovídajícího postavení armády ve společnosti a k realizaci jejich vnějších i vnitřních funkcí.

se setkáváme s *militaristickým vojenským systémem*. V něm se představitelé ozbrojených sil přímo podílejí na politické exekutivě s cílem podřídit politický, kulturní a sociální život společnosti zájmům nejreakčnějších a nejagresivnějších skupin monopolistické buržoazie a povýšit vojenské prostředky na hlavní nástroje politiky.

Jako zvláštní typy vojenských systémů je možno vyčlenit *revoluční a národně osvobozené systémy*, s nimiž se setkáváme v některých zemích v období krize feudalismu nebo všeobecné krize kapitalismu, v období sociálních revolucí a národně osvobozených zápasů. Hlavními představiteli vojenskopolitické aktivity v těchto systémech jsou vykořisťované lidové masy a zotročené a ujařmené národy bojující za své osvobození.

V socialistické sociálně ekonomické formaci vznikl kvalitativně nový typ vojenského systému — *socialistický vojenský systém*, jehož zvláštností je, že nevyplývá z inherentních potřeb vládnoucí třídy, jako tomu bylo v epoše feudalismu či kapitalismu: jeho existence je výrazem objektivní nutnosti dané potřebou obrany socialistické vlasti před nebezpečím útoku ze strany imperialistických států. Integrata zájmů vojenských a politických představitelů v tomto systému vyplývá z identity cílů opírající se o jednotu armády a lidu, o principy proletářského internacionalismu a o princip vedoucí úlohy dělnické třídy vedené marxisticko-leninskou, revoluční dělnickou stranou.

2. Ideální typy Morrisa Janowitze — projev subjektivismu a scientismu ve vědě.

Od doby, kdy Max Weber zavedl do sociologie metodologii „ideálních typů“, stalo se její používání v buržoazních společenských vědách obvyklým. Je po ruce vždy, když zkoumaný problém nelze postihnout běžnými technikami empirického výzkumu, neboť přesahuje možnosti pouhé kvantifikace faktů. Nabízí se i tehdy, chce-li se buržoazní věda vyhnout riziku generalizující metody, pro kterou není vybavena spolehlivou filozofickometodologickou základnou. Typologická metoda je tolerantní a pro badatele může mít téměř charitativní význam. Zapříisáhlého empiri-

ka uchrání před nařčením z fetišizace faktů, neboť ho nabádá, aby zkonstruoval více či méně ideální model studovaných jevů. Teoretika uchrání před nařčením ze subjektivismu, neboť se předpokládá, že ideální model vždy pokulhává za skutečností. Oběma typům badatelů pak propůjčí placet vědeckosti, neboť tříditi, typizovat a modelovat poznatky patří k principům vědecké práce.

Buržoazní sociologie vyprodukovala množství klasifikačních a typologických modelů různých politických systémů. Není proto náhodou, že typologická procedura se s vtíravou neodbytností prosazuje i v tak citlivé oblasti, jakou jsou vztahy mezi armádou a společností. Je často přijatelná především proto, že je kompromisní. V pojetí buržoazních vojenských sociologů je zpravidla právě tak chudě abstraktní jako povrchně empirická. Většina autorů se snaží zastrčit tyto zjevné slabiny scientismem a formální metodologií. V jejich teoretických přístupech se projevuje zřejmá snaha ignorovat světonázorové a ideologické aspekty vědecké metodologie a třídně historickou podmíněnost studovaných jevů. Ahistorismus typologické procedury má v pojetí buržoazních vojenských sociologů i výrazné antikomunistické a antikomunistické dimenze, které se projevují dvojím způsobem. Jednak tím, že do toho či onoho ideálního modelu jsou zařazovány zcela nesrovnatelné a historicky odlišné typy vojenských systémů, jednak tím, že řada autorů pokládá za nutné se uchýlovat k zjevným antikomunistickým invektivám a osočovat vojenský systém socialistických států.

Typologická procedura se u buržoazních autorů zpravidla opírá o subjektivisticky volená kritéria, což ve skutečnosti znamená, že s každým novým autorem se může objevit nová typologie v závislosti na tom, jaké indikátory tento autor preferuje.

Tak například M. D. Feld [1958 : 3—40] rozlišuje vedle systémů založených na dominanci vojáků (systémy vnější a vnitřní dominance) vojenské systémy založené na politické rovnosti. Tyto systémy jsou údajně trojího druhu:

a) systémy uzavřené rovnosti (charakteristické pro aristokratickou společnost);

- b) systémy otevřené rovnosti (charakteristické pro industriální kapitalistickou společnost);
- c) systémy tzv. ideologické rovnosti, kde vazby armády ke společnosti jsou dány „doktrinárními závazky“ (charakteristické pro tzv. totalitní státy).

S. P. Huntington (1957) rozlišuje pět typů vojenských systémů, tentokrát podle

- a) kritéria vojenskopolitické moci,
- b) kritéria vojenského profesionalismu,
- c) kritéria ideologie převládající ve společnosti.

S. Andrzejewski, polský emigrant žijící v Londýně (1954) dospěl cestou obdobných spekulací k osmi typům vojenských systémů podle

- a) „koeficientu vojenské účasti“, tj. podílu vojensky použitelných jednotlivců z celkového počtu obyvatelstva,
- b) stupně podřízenosti vojsk vojenskému velení,
- c) stupně sociální soudržnosti vojsk.

Ve výčtu autorů, kteří se pokusili o typologii vojenských systémů, bychom mohli pokračovat. Jejich charakteristickým rysem je, že většina z nich se snaží pomoci nejrůznějších metodologických postupů charakterizovat kapitalistický vojenský systém jako ztělesnění souladu a harmonie, jako syntézu demokracie s vojenským profesionalismem a do protikladu stavět vojenský systém socialistických zemí jako prototyp „totalitarismu“. Mnozí autoři používají pojmu „totalitní“ i pro označení fašistického vojenského systému.

Tak například již zmíněný S. P. Huntington charakterizuje vojenský systém fašistického Německa a dalších tzv. totalitních států jako typ vyznačující se anti-militaristickou ideologií, nízkou vojenskopolitickou mocí a nízkým stupněm vojenského profesionalismu. Autor zřejmě zapomíná, že celý fašistický systém hitlevského Německa byl vybudován na nejreakčnějších militaristických doktrínách, na maximální vojenskopolitické despotické moci a na vysokém stupni vojenského profesionalismu sahajícího do pruské historie 19. století.

Nemalé problémy má s typologickou procedurou i Morris Janowitz. Tento autor

formuloval v roce 1964 své vědecké vyznání takto:

„Sociologie vojenských institucí byla a je zatížena otázkou hodnot, zvláště hodnot sociologa. Základní předpoklad, kterým se řídím ve své vlastní práci, je ten, že studium vojenských institucí musí být předmětem vědecké analýzy. Aby se staly předmětem vědecké analýzy, musíme k výzkumu přistupovat na vědeckém základě. Bylo nezbytné usilovat o překonání zkomolenin, jež pramení ze skrytých, i když explicitních předpojatostí nebo z nátlaku politických zájmů. Sociologie vojenských institucí se stane významným počinem jedině tehdy, budou-li vědci schopni projektovat sami sebe do institucionálního života armády“ [Janowitz 1964 : 7–8].

Posuďme, jak se M. Janowitzovi tato autoprojekce do institucionálního života armády daří. Rozlišuje čtyři typy vojenských systémů:

- a) aristokraticko-feudální typ,
- b) demokratický typ,
- c) totalitní typ,
- d) typ kasárenského státu.

Snad nejbližší realitě je při rozboru *aristokraticko-feudálního typu*. Konstatuje, že v tomto typu jsou civilní a vojenské elity funkčně a sociálně integrovány a že úzká rekrutační základna a monolitní mocenská struktura vytvářejí dostatečnou základnu pro civilní politickou kontrolu armády. Všimá si i rigidní hierarchie v tomto vojenském systému a svou úvahu uzavírá těmito slovy: „Rod, rodinné vztahy a společná ideologie zajišťují, že armáda bude ztělesňovat ideologie dominantních skupin ve společnosti. Politická kontrola je civilní kontrolou, protože existuje identita zájmů mezi aristokratickými a vojenskými skupinami. Odpovědnost armády vyplývá z její příslušnosti k vládě. Důstojník bojuje, protože má pocit, že si sám vydává rozkazy“ [Janowitz 1964: 339].

Do složitější situace se Janowitz dostává u *demokratického typu*. Tvrdí, že ve vojenských systémech tohoto typu jsou civilní a vojenské elity ostře odlišeny a že civilní politické elity vykonávají kontrolu nad armádou prostřednictvím formální soustavy pravidel, v nichž jsou specifi-

kovány funkce armády a podmínky, za nichž armáda může projevit svou sílu. Uvádí, že vojenští představitelé zde „poslouchají vládu, neboť věří, že je jejich povinností a jejich povoláním bojovat. Profesionální etika, právě tak jako demokratické parlamentní instituce, zaručuje civilní politickou dominanci. Důstojník bojuje, protože ho k tomu zavazuje jeho životní dráha“ [Janowitz 1971 : 25].

Především je nutno vznést pochybnosti vůči tezi, že v tzv. demokratickém typu jsou civilní a vojenské elity ostře odlišeny. Je pravda, že buržoazie se postarala o institucionální, fyzickou, sociální i psychologickou izolaci armád. Nelze však přehlédnout, že toto opatření bylo především vyvoláno nebezpečím, které plyne z existence ozbrojených sil pro kapitalistický politický systém jako takový. Vládoucí politické kruhy totiž spatřovaly v izolaci armády nejvyšší záruku její integrace ve svém politickomocenském systému. Buržoazie není a nikdy nebyla politicky a sociálně homogenní třídou (třídní jednota se projevuje jen v boji proti revolučnímu a dělnickému hnutí), a proto nebylo plně připoutání ozbrojených sil ke konkrétním momentálně vládnoucím skupinám ani žádoucí, mohlo být i nebezpečné. Buržoazní zákonodárci proto hledali takové uspořádání, které by umožňovalo kdykoliv použít ozbrojené síly ve prospěch buržoazie vůbec, ale které by současně armádám znemožňovala vymknout a zpronevěřit se tomuto svému poslání tím, že by intervenovaly v politickém soupeření jednotlivých skupin buržoazie nebo dokonce vystoupily proti buržoazii jako společenské třídy. V tom spočívá skutečný smysl buržoazních teorií tzv. „nepolitické armády“.

M. Janowitz si je jistě vědom, že jeho „ostře diferencovaný“ důstojnický sbor je tisícerými svazky spjat s vládnoucí buržoazií. Tyto svazky se realizují

- a) v rovině politických funkcí ozbrojených sil,
- b) v systému třídního výběru zájemců o vojenskou povolání,
- c) ve struktuře sociálních pozic, které důstojnický sbor zaujímá ve společnosti,
- d) v elitarismu důstojnického sboru vychovávaném v duchu oddanosti panství

monopolistické buržoazie a v duchu vojenskoprofesionálního nacionalismu a antikomunismu.

Všeobecně je známo, že již v devatenáctém století si nově vznikající důstojnický sbor udržoval nejtěsnější kontakty s vládnoucími buržoazními kruhy a navíc udržoval těsné svazky s politickou reakcí, která byla v tehdejší době reprezentována šlechtickými a monarchistickými elementy. Sociální profil pruského důstojnického sboru charakterizoval B. Engels již v roce 1887 těmito slovy: „...důstojnická šlechta se dostatečně rozmnožila jak přirozenou, tak umělou cestou, aby mohla opět zaujmout dřívější vládnoucí postavení v armádě, a stát se stále víc odcizuje zájmům širokých lidových mas a mění se v konsorcium agrárníků, burziánů a velkoprůmyslníků k vykořisťování lidu... Obchodní kmotrovství, které nyní vládne mezi agrární a vojenskou šlechtou — až po císařské pobočníky — a mezi buržoazními spekulanty se snadno může stát osudným pro zásobování armády v poli“ [Engels 1967: 378—379].

Ani dnes nelze zavírat oči před existencí nejen sociálních, ale i ekonomických a politických kontaktů, které existují v kapitalistických státech mezi představiteli ozbrojených sil a představiteli hospodářského a politického života. Nelze přehlížet existenci vojenskoprůmyslového komplexu, o němž v případě USA C. W. Mills napsal ve své Mocenské elitě:

„Americký kapitalismus je teď z velké části vojenským kapitalismem a nejdůležitější vztah kapitálově silných korporací ke státu spočívá v zájmové shodě mezi vojenskými pohlaváry a korporáčními magnáty, diktované potřebami vojska a korporací“ [Mills 1966: 331].

C. W. Mills i mnozí další američtí autoři, jako F. J. Cook a jiní dospěli k závěru, že pod záminkou bezpečnosti a odborné expertizy uzurpovali američtí vojenští představitelé neúměrně silnou moc v ekonomické, politické i ideologické oblasti a na platformě vojenskoprůmyslového komplexu vytvořili vojenskou kliku, která ve spolupráci a spojení s představiteli monopolistické buržoazie ovládá veškerý život země.

Tváří v tvář této skutečností je těžko vysvětlitelné, proč Morris Janowitz v roce 1960 pokládal za nutné odmítnout teoretickou koncepci C. W. Millse:

„C. W. Mills předpokládá, že současní vojenští představitelé jsou srovnatelní s manažery podniků a jsou dokonce v jistém smyslu manažery, kteří jsou navzájem zaměnitelní mezi různými typy organizací a tvoří tak mocenskou elitu. Jen málo se lze poučit z teorie, kterou lze redukovat na prostou formuli, že manažer je manažer bez ohledu na jeho organizační prostředí“ [Janowitz 1960 : 73].

Ostatně Janowitz není jediným americkým sociologem, který se snaží pomocí kategorií převzatých z formální sociologie organizace popřít závěry C. W. Millse. Na 7. světovém sociologickém kongresu ve Varně se k jeho názoru připojil D. Segal, neboť i podle jeho mínění Millsův model je nejen „simplifikující, ale i špatný“. Segal tvrdí: „Model mocenské elity vojenskoprůmyslové dominance předpokládá izomorfní organizaci v obou oblastech. Izomorfismus umožňuje snadnou záměnu personálu. Pokračující diferenciací obou struktur projevující se jednak zachováním vojenské kvalifikace jako primárního kritéria pro vojenské povýšení, jednak zakládáním a rozvojem civilních organizací v nebyrokratickém směru ztěžuje utváření vojenskoprůmyslového komplexu v strukturální rovině“ [Segal 1970: 1—2].

Pozorný čtenář velmi dobře ví, že Millsovi nešlo o důkazy přenosnosti vojenských zkušeností a kvalifikace do civilní ekonomické a politické sféry, ale naopak o odhalení nového mocenského centra ohrožujícího samy principy buržoazní demokracie ve Spojených státech.

Byl si vědom, že situace je mnohem vážnější, než aby při jejím posuzování bylo možno se omezovat pouze na přiznání zvětšujícího se vlivu vojáků z povolání v sociální struktuře USA. Nikoliv náhodou napsal: „Existuje tedy v nejvyšších amerických kruzích „militaristická klika“? Lidé, kteří se pokoušejí tento názor dokazovat (jako nedávno soudce Nejvyššího soudu Williams O. Douglas a armádní generál Omar Bradley), dokazují jen zvětšený vliv vojenských činitelů z povolání. Právě proto jejich důkazy, pokud

se týkají struktury elity, nejsou definitivní a obyčejně si navzájem odporují. Myšlenka vojenské kliky, chápeme-li ji správně, znamená víc než pouhou nadvládu vojenských představitelů. Zahrnuje i jednotu zájmů a koordinaci dílů mezi hospodářskými, politickými a vojenskými činiteli.

Naše odpověď na otázku „Existuje dnes vojenská klika?“ zní: „Ano, vojenská klika existuje“. Mnohem přesněji ji však označujeme jako mocenskou elitu, neboť se skládá z představitelů hospodářských, politických i vojenských, jejichž zájmy se stále více sblížují“ [C. W. Mills 1966: 272 až 273].

Profesor Janowitz jistě zná statistické údaje o nebezpečném militaristickém trendu, který je typický pro jeho vlastní zemi i pro řadu západoevropských států. V *Profesionálním vojákovi* ostatně dokázal, že zná i mechanismy a cesty, jejichž prostřednictvím se představitelé amerických ozbrojených sil dostávají k moci. Pokoušeli se poněkud lehkovazným způsobem snižovat nebezpečí, které z této reality vyplývá pro Spojené státy samy a pro světový mír, nezbyvá než odpovědět stejným způsobem: Jen málo se můžeme poučit z teorie, kterou lze redukovat na jednoduchou formuli, že v demokratickém modelu jsou civilní a vojenské elity ostře odlišeny a že vojenští představitelé jsou účinně motivováni pouze profesioální etikou.

Subjektivismus Janowitzových konstrukcí ještě více vyniká v těch pasážích, kde se zabývá charakteristikou tzv. *totalitního typu* vojenských systémů. Zcela v duchu buržoazní antikomunistické propagandy připisuje existenci tohoto typu nejen Německu (a částečně Itálii), ale i „Rusku“ [Janowitz 1971: 25]. Je anachronismem, jestliže ještě v sedmdesátých letech tohoto století odmítají někteří buržoazní vědci vzít na vědomí, že na území bývalého carského Ruska vznikl před šedesáti lety první socialistický stát světa, který později přijal oficiální název Svaz sovětských socialistických republik. Je pak zcela pochopitelné, že nemohou vzít na vědomí ani skutečnost, že v tomto prvním socialistickém státě byl v historické krátké době vybudován nový sociálně ekonomický a politický systém, v němž se vládnoucí tří-

dou stal dříve vykořisťovaný proletariát, a v němž společnost vedená revoluční, marxisticko-leninskou komunistickou stranou dosáhla nebývalých úspěchů v rozvoji ekonomiky, životní úrovně a socialistické demokracie. Sociolog zabývající se vojenskou problematikou by neměl přehlížet existenci sovětského socialistického vojenského systému, který prokázal svou sílu a odolnost nejen v období imperialistické vojenské intervence a občanské války v letech 1918—1922, ale i v době Velké vlastenecké války v letech 1941 až 1945, kdy jeho ozbrojené síly rozhodujícím způsobem přispěly k rozdrčení hitlevského fašismu a japonského militarismu a přinesly svobodu stamilionům lidí v Evropě i v Asii. Naopak, podrobná analýza by plně prokázala jeho pokrokový, revoluční charakter a jeho neslučitelnost s jakýmkoliv systémem imperialistických států.

I kdybychom připustili, že Janowitz rozumí pod pojmem „totalitní typ“ především fašistický vojenský systém, musíme konstatovat, že jeho závěry postrádají vědecké objektivitu. Nedělá si příliš starostí ani s příčinami vzniku „totalitního“ vojenského systému a prostě konstatuje: „Tam, kde historický vývoj nesměruje k demokratickému typu, vzniká jako náhrada aristokraticko-feudálního typu v průmyslových společnostech typ totalitní“ [Janowitz 1971: 25].

„Totalitní“ typ se tedy v Janowitzově pojetí objevuje nenadále jako antický Deus ex machina, aby se ujal své dominance všude tam, kde náhodou neexistuje „demokratický“ typ. Janowitz soudí, že „totalitní“ typ nevyrůstá ze žádné přirozené nebo sociální jednoty politických a vojenských elit. V celém dalším rozboru tohoto typu se pokouší stavět věci tak, jako by totalitní politická strana podrobila útlaku vznešené vojenské povolání a jeho nositele — důstojnický sbor. Svě úvahy končí slovy: „Pod stranickou kontrolou totalitní úchyly je ničena nezávislost profesionální armády. Důstojník bojuje, protože nemá žádnou alternativu“ [Janowitz 1971: 25].

Ideologické implikace těchto tvrzení jsou zřejmé. Janowitz se musí distancovat od fašistického hnutí, ale staví věci tak,

jako kdyby se toto hnutí dopustilo nejtěžšího zločinu tím, že zlikvidovalo klasický buržoazní důstojnický sbor, nadějí i ideál buržoazní demokracie. Tím se samozřejmě dostává na stanovisko, které je příbuzné nebo téměř totožné se stanoviskem amerického politologa S. P. Huntingtona, který o německém důstojnickém sboru napsal: „Stal se obětí nacismu a jeho zánik byl jednou z válečných pohrom. Ztělesňoval mnoho nejušlechtilejších a nejlepších prvků západní civilizace. Vznikl v období osvětlené reformy a byl motivován ideály bezúhonnosti, služby, vysokého standardu, povinnosti a věrnosti. Ať již byl kdykoliv, kdekoliv a pro jakékoliv účely použit, důstojnický sbor znamenal posilu rozumu, realismu a míru. Tím, že zanikl, Německo ani svět ničeho nezískaly“ [Huntington 1957: 122—123].

Nehoráznost těchto tvrzení vyvracejí dějiny evropského fašismu ve všech zemích, kde se tato forma nejreakčnější diktatury monopolistické buržoazie dostala k moci. Historie přesvědčivě dokazuje nepravdivost tvrzení, že fašismus „nevyrůstá ze žádné přirozené nebo sociální jednoty politických a vojenských elit“.

Sovětský historik A. A. Galkin uvádí: „V čisté podobě, bez propletení s militarismem, fašismus vůbec neexistuje. Ani zrod fašismu, ani nastolení fašistické diktatury není možné bez účasti militaristických sil. Všechny známé formy fašismu vznikly spojením fašistických a militaristických prvků, a proto se velmi často od sebe liší pouze tím, že v nich ty či ony prvky převládají“ [Galkin 1967: 108].

Právě tak tomu bylo i v hitlerovském Německu. Německý důstojnický sbor představoval již od devatenáctého století nejreakčnější, nejkonzervativnější politickou sílu v Evropě. Zrodil se z válek a válkami po staletí udržoval svou existenci. Rozhodující převahu v něm měli důstojníci šlechtického původu, především východopruští junkeri. Do aliance s nimi postupně vstupovaly buržoazní živly, které si rychle osvojovaly protilidovou a kontrarevoluční nenávisť vůči všemu pokrokovému a aktivně se podílely na potlačování revolučního dělnického hnutí, na přípravě a vedení imperialistických válek. Německý důstojnický sbor přímo ztě-

lesňoval imperialistické a militaristické choutky monopolistické buržoazie. Je teda zcela přirozené, že se stal nikoli obětí, nýbrž jedním z prvních spojenců fašistického hnutí. Pokud se mezi představiteli NSDAP a německými generály objevily rozpory, které někdy končily čistkou v řadách důstojnického sboru, netýkaly se podstaty a strategie nacistické politiky, ale spíše taktiky a tempa, s jakým nacisté hodlali uskutečňovat své světovládné plány. Německý důstojnický sbor, který za Výmarské republiky toužebně vzpomínal na zašlou slávu císařství a na dávná privilegia, ve své většině uvítal příchod fašistů k moci. Řada předních generálů se stala vedoucími funkcionáři nacistické strany a německý generální štáb jako celek se podílel na hitlerovských plánech imperialistické expanze a agrese. Nacistické plány odpovídaly zájmům německého důstojnického sboru zejména v těch bodech, kde slibovaly odvetu směřující k pošlapání mírové smlouvy z Versailles, kde slibovaly obnovu slávy Německa, znovu-získání kolonií cestou vojenské expanze, a kde se opíraly o antisemitismus.

Spojení mezi německým fašistickým hnutím a německým důstojnickým sborem stálo na pevných základech společného třídního zájmu — zájmu na vybudování nové válečné mašinerie, zájmu o násilné potlačení pracujícího lidu a dosažení světovlády.

Někdejší velkoadmirál nacistického válečného loďstva a Hitlerův nástupce K. Dönitz ostatně svého času napsal: „Podstatě vojáctví a jeho výchově k plnění povinností a ke službě společnosti cíle vytýčené Hitlerem vyhovovaly. Věřil jsem, že se Německo dalo správnou cestou“ [Dönitz 1958: 300].

Ve světle těchto historických skutečností neobstojí ani Janowitzova snaha ospravedlnit bojové motivace fašistického důstojnického sboru tvrzením, že tito důstojníci bojují, protože nemají „jinou alternativu“. Otázka bojových motivací je složitější, než jak ji Janowitz ve svých úvahách a jednotlivých typech vojenských systémů prezentuje. Při jejím řešení se nelze omezovat pouze na sociologické dimenze, ale je třeba posuzovat otázku komplexně, včetně rozboru ideologické a

hodnotové orientace důstojnického sboru a celé armády. V neposlední řadě pak je třeba brát v úvahu i charakter dané války. Sovětští autoři P. A. Žilin a S. S. Tuškevič ve studii *Politické cíle války a jejich vliv na sociální chování vojáků*, kterou předložili na 7. světovém sociologickém kongresu ve Varně, právem zdůrazňují: „Politické cíle války mají rozhodující vliv na sociální chování bojovníků. Tvoří nejstabilnější element v systému sociální regulace jejich činnosti na bojišti. Mají svůj výraz v ideologii, jakož i v psychologii důstojníků a mužstva a odrážejí se v úhrnné soustavě motivů, které podmiňují jejich chování v různých specifických procesech vojenské aktivity“ [Žilin, Tuškevič 1970: 2].

Je bezesporu projevem simplifikace, domnívá-li se někdo, že moderní důstojnický sbor může vyvíjet bojovou činnost za předpokladu, že je motivován pouze „profesionálně“ nebo tím, že nemá „jinou alternativu“. Důstojnický sbor, byť by byl sebevíce institucionalizován, je nedílnou součástí sociální struktury společnosti a přejímá hodnotový systém a ideologickou orientaci společenských tříd a vrstev, které v ní převládají. Proto také německý fašistický důstojnický sbor se vyznačoval patologickou třídní nenávisť vůči všem pokrokovým silám, vůči revolučnímu dělnickému hnutí, vůči fašismem porobeným a zotročeným národům. Jen tak je možno vysvětlit, že tento důstojnický sbor řídil operace, při nichž bylo zničeno jen v Sovětském svazu 1710 měst, přes 70 000 vesnic, a 25 miliónů lidí ztratilo své domovy. Nacistická vojska pod vedením tohoto důstojnického sboru zničila 32 000 průmyslových závodů, 65 000 km železničních tratí, vydrancovala 98 000 kolchozů, 1876 sovchozů a 2890 strojních a traktorových stanic. A to neuvádíme obrovské oběti na lidských životech, které přineslo civilní obyvatelstvo Sovětského svazu a ostatních porobených zemí v průběhu druhé světové války. Ostatně je všeobecně známo, že vedle prominentních fašistů byl mezinárodním soudním tribunálem v Norimberku uznán vinným za válečnou katastrofu i německý generální štáb a jeho členové byli prohlášeni za válečné zločince.

Posledním Janowitzovým typem je *typ kasárenského státu*. Tento typ přejímá autor z teoretické dílny amerického politologa, stoupence teorie elit, H. D. Lasswella. Lasswell již v roce 1941 zkonstruoval pesimistickou variantu vývoje společnosti, která údajně spěje k politické nadvládě specialistů v násilí. Tento stav by podle autora vedl k hlubokým zásahům do politického systému států, do sociální struktury, do distribuce hodnot i do výrobní sféry. Lasswell zřetelně straní liberální demokracii a odmítá svět „kasárenských států“. Cestu k překonání militaristického nebezpečí spatřuje v politické výchově lidu, v boji proti egocentrismu, v pěstování takových osobnostních systémů, které pomáhají jedinci začleňovat se do širší pospolitosti. Domnívá se, že k vítězství nad militarismem stačí propagace civilních hodnot proti militaristickým a věří, podobně jako před sto lety H. Spencer, že v budoucnu bude dynamické ekvilibrium pracovat proti militarismu, že s rozvojem industriální společnosti bude silít tendence k občanské pospolitosti.

H. D. Lasswell vyjádřil obavy liberálů z nebezpečí, které v podobě militarismu ohrožuje buržoazní demokracii. Jeho platonický protest proti militarismu se však nezabývá příčinami válek, krizí a nejistoty, neřeší konflikty dvacátého století a obchází základní sociální ekonomické příčiny militaristického vývoje. Nehledá třídní podstatu soudobého militarismu, příčiny jeho vzniku spatřuje v armádách samých a nikoli v politickém systému kapitalistické společnosti, které tyto armády slouží. Jako stoupenec teorie elit zcela abstrahuje od jakýchkoliv vazeb k třídním a politickým silám soudobého světa. Neuvědomuje si, že vojenští představitelé jsou jen exponenty ekonomických a politických zájmů buržoazie. Lasswellova hypotéza karárenského státu má i jistý kontrarevoluční akcent, neboť odmítá vojenského činitele vůbec a nepřipouští možnost pokrokové role vojáků a ozbrojených sil v revolučním boji proti kapitalismu, kolonialismu a národnostnímu útlaku.

Pokud jde o Morrisa Janowitze, nutno konstatovat, že Lasswellovy myšlenky dále nerozvíjí. Podobně jako Lasswell upozor-

ňuje, že v případě „kasárenského státu“ nemusí jít o absolutní dominanci vojáků v politice, ale pouze o vzestup moci vojenské elity za podmínek trvalého mezinárodního napětí. Své úvahy uzavírá tvrzením: „Kasárenský stát je novým typem koalice, v níž se vojenské skupiny přímo i nepřímo podílejí na předem nepředvídané velikosti politické a administrativní moci. Armáda si uchovává svou organizační nezávislost tím, že vstupuje do příslušných aliancí s civilními politickými skupinami. Důstojník bojuje za národní přežití a za slávu“ [Janowitz 1971 : 26].

Jak vyplývá z tohoto výňatku, i v tomto případě se Morris Janowitz omezuje při identifikaci bojových motivací důstojnického sboru na fiktivní hodnoty, jakými jsou „přežití“ a „sláva“. Ostatně i při analýze příčin vzniku kasárenského státu abstrahuje od sociálně ekonomických a třídních kořenů militaristické diktatury a spokojuje se zjištěním, že militarismus vzniká: „z nedostatku skutečných tradic a praxe s kontrolou armády, jakož i z neschopnosti civilních politických vůdců jednat relevantně a konzistentně“ [Janowitz 1964 : 341].

Janowitzovy úvahy se nevyvíjejí z běžného schématu buržoazních teorií militarismu a války. Pro tyto teorie je příznačné, že pro svou pozitivistickou a subjektivistickou orientaci postihují jen některé jevové a odvozené stránky militarismu. Většina z nich spatřuje hlavní zdroj zla v armádách samých, v jejich politické aktivitě, a odmítá zkoumat skutečné příčiny této aktivity a vzrůstající vojenské moci. Jiné teorie spojují militarismus s určitou činností státu, se sklony k vedení válek, s psychickými predispozicemi mocenských elit apod. Další teorie spatřují kořeny militarismu v nedokonalosti politické struktury, v nedostatku demokratických tradic, v chybném uspořádání vztahů mezi armádou a společností. Některé teorie spojují militarismus s určitou převládající ideologií ve společnosti, s přijetím „vojenských hodnot“.

Pro všechny buržoazní teorie militarismu je příznačné, že nesměřují k sociálně ekonomickým zdrojům militarismu, že se omezují na subjektivní sféru politické čin-

nosti, že postihují spíše vnější stránky militarizačních procesů, zajímají se více o mechanismy vzniku militarismu a abstrahují od třídní podstaty společnosti, od vztahu mezi militarismem a kapitalismem. Vědomě opomíjejí skutečnost, že militarismus je jev bytostně spjatý s existencí kapitalistické vykořisťovatelské společnosti, který vzniká bezprostředně ve sféře jejích sociálně třídních vztahů a v oblasti její politiky jako přímý důsledek vzniku a rozvoje vykořisťovatelského státu buržoazní diktatury. V. I. Lenin svého času právem upozornil, že souvislost mezi kapitalismem a militarismem prokázali socialisté s naprostou určitostí.

Proto se také v Leninově díle boj proti militarismu stal se součástí třídního boje proletariátu a programu socialistické revoluce. To, co nedokáže zabezpečit žádná buržoazní demokracie, žádná kontrola buržoazního státu nad ozbrojenými silami, to dokáže splnit socialismus. Militarismus je jev imanentní kapitalismu, ale je to jev historicky pomíjivý, který je definitivně odstraňován rozbitím buržoazní státní mašinerie ve vítězné socialistické revoluci.

* * *

Morris Janowitz věří v „čistou“, „neangažovanou“ společenskou vědu. Takováto víra je přinejmenším pošetilá, zvláště oddává-li se jí sociolog. Je všeobecně známo, že každý lidský jedinec je příslušníkem zcela konkrétních sociálních skupin, vrstev a společenských tříd. V nich probíhá proces jeho socializace, jejich ideologii či hodnotový systém přejímá a identifikuje se s ním. Není člověka, který by byl schopen se vymanit ze sociálních vazeb, ze složité sítě sociálních vztahů, které utvářejí jeho osobnost. Ani sociologové nejsou obdařeni nějakou obdivuhodnou, nadpřirozenou schopností, stát nad společenskou strukturou a nad společenskými procesy, které v ní probíhají. Naopak, bytostně spjatí se svým sociálním prostředím, přejímají hodnoty a normy, kterými je toto prostředí obklopuje. A tak zcela zákonitě hlavním kanálem, kterým proniká do sociologického výzkumu ideologická zaměřenost a hodnotová orientace

širší společnosti, je sama osobnost sociologa.

V Janowitzových konstrukcích ideálních typů vojenských systémů se plně odrážejí charakteristické rysy buržoazního sociologického myšlení.

Jde především o subjektivismus, který odmítá respektovat materiální základnu života společnosti a její určující vliv na oblast sociální struktury a sociálních procesů, které v ní probíhají. Subjektivismus ve spojení s pozitivismem je produktem extrémního empirismu v sociologii. K jeho hlavním rysům patří odmítání obecné teorie společnosti. Prohlašuje za jediný opravdový zdroj poznání poznatky empirické vědy a odmítá poznávací hodnotu filozofických vstupů.

Jde dále o scientismus, který se snaží absolutizovat úlohu vědy v systému kultury a v ideovém životě společnosti. Zvláště v sociologii se scientismus vyznačuje popíráním specifčnosti objektu sociální analýzy ve srovnání s objekty, které jsou předmětem zkoumání přírodních věd, ignoruje hodnotové a ideologické momenty, je spjat s empirismem a popisností a s nevraživostí vůči teoretickým poučkám, které ústí do sociálně filozofické problematiky. Zdá se, že u buržoazních sociologů právě typologická procedura otevírá dveře k subjektivismu a scientismu a „zbaňuje“ vědu starostí se společenskými hodnotami a s měřítky společenského pokroku. Příliš mnoho těchto teoretiků se vyznačuje obdivuhodnou schopností zaměřovat vědomí za skutečnost a své vlastní konstrukce za myšlenkový odraz sociální reality.

V neposlední řadě pak jde o antikomunismus, byť je sebelépe maskovaný rouškou tzv. vědecké „objektivity“ a „neutrality“. Nelze zapomínat, že v buržoazních kruzích rozšířený požadavek „neangažované sociologie“ nebo „nehodnotící sociologie“ je jen jevovou formou krajní ideologické angažovanosti ve službách buržoazní ideologie. Takto pojatá sociologie je určena k obhajobě kapitalistického statu quo, k zvěčnění buržoazního sociálně ekonomického systému, k podpoře buržoazních vojenských systémů a tím — často i proti vůli autora samotného — k apologetice militarismu a války.

Literatura

- Andrzejewski, S.: *Military Organization and Society*. London, 1954.
- Dönitz, K.: *Zehn Jahre und Zwanzig Tage*. Bonn, 1958.
- Engels, B.: *Pana Eugena Dühringa převrat vědy*. In: Spisy. Sv. 20, Praha, Svoboda, 1966.
- Engels, B.: *Úvod k brožuře Sigismunda Borkheima, Na paměť německých hravlastenců z let 1806–1807*. In: Spisy. Sv. 21. Praha, Svoboda 1967.
- Feld, M. D.: *A Typology of Military Organization*. In: Friedrich, C. J.—Harris, S. E. (vydavatelé): *Public Policy*.
- Galkin, A. A.: *Germanskij fašizm*. Moskva, 1967.
- Huntington, S. P.: *The Soldier and the State. The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Cambridge, 1957.
- Janowitz, M.: *The New Military: Changing Patterns of Organization*. New York, 1964.
- Janowitz, M.: *Military Elites and the Study of War*. In: *Journal of Conflict Resolution*, I, 1957, s. 9–18. Citováno podle Bramson, L.—Goethals, G. W.: *War. Studies from Psychology, Sociology, Anthropology*. New York, Basic Book 1964.
- Janowitz, M.: *Military Organization*. In: Little, R. W. (vydavatel): *Handbook of Military Institutions*. California, Sage Public 1971.
- Janowitz, M.: *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*. New York, The Free Press 1960.
- Lenin, V. I.: *G. Zinověvovi*. In: Spisy. Sv. 35. Praha, SNPL 1957.
- Lenin, V. I.: *Pád Port Arturu*. In: Spisy. Sv. 8. Praha, SNPL 1954.
- Marx, K.: *Dopis B. Engelsovi z 25. září 1857*. In: Spisy. Sv. 29. Praha, Svoboda 1969.
- Marxismus-leninismus o válce a armádě*. Praha, Orbis 1966.
- Mills, C. W.: *Mocenská elita*. Praha, Orbis 1966.
- Segal, D.: *Civil-Military Differentiation in the New Industrial States*. Příspěvek na 7. světovém sociologickém kongresu ve Varně 1970. Cyklostylovaný výtisk.
- Žilin, P. A.—Tuškevič, S. S.: *Political Aims of War and Their Influence on Servicemen's Social Conduct*. Příspěvek na 7. světovém sociologickém kongresu ve Varně 1970. Cyklostylovaný výtisk.

Резюме

Грабе Й.: Критика одного буржуазного военно-социологического построения

Развитие буржуазной социологии военного дела связано с милитаризацией капиталистических государств, что сказывается и на ее идеологической, socio-технической и познавательной функциях.

Статья посвящена критике типологии военных систем, данной Джновицом.

Типологизация марксистско-ленинской социологии военного дела исходит как из основных показателей из тех признаков, которые свидетельствуют о социально-экономической и классовой обусловленности военной деятельности. С точки зрения этих принципов можно выделить следующие основные типы военных систем:

- а) в эпоху феодализма — феодально-рыцарская, феодально-наемная и феодально-аристократическая военные системы;
- б) в эпоху капитализма — буржуазно-демократическая, фашистская и милитаристская военные системы; в качестве особого типа можно выделить революционные и национально-освободительные системы периода кризиса феодализма и всеобщего кризиса капитализма;
- в) в эпоху социализма — социалистическая военная система.

В понимании буржуазных социологов типологизация носит внеклассовый и неисторический характер. М. Джновиц выделяет наряду с аристократическо-феодальным типом демократический тип, тоталитарный тип и тип «государства — казармы». У демократического типа он подчеркивает разделение военных и штатских элит и военный профессионализм в качестве основы боевых качеств командного состава. Он пытается скрыть существование военно-промышленного комплекса, выросшего на платформе государственно-монополистического капитализма. В своем анализе тоталитарного типа он целиком в духе буржуазной антикоммунистической пропаганды относит к нему не только военные системы Германии и Италии, но и Советского Союза. Он отрицает классовое единство офицерского корпуса и фашистского движения и оправдывает боевую мотивировку фашистского офицерского корпуса. Тип «государства — казармы» он заимствует из теоретической мастерской американского политолога Х. Д. Лассуэла, причем он отвлекается от классовых и политических источников милитаризма и от его связи с капиталистической общественно-экономической формацией.

Типология военных систем Джновица отражает характерные черты современного буржуазного военно-социологического мышления, прежде всего, его субъективизм, сциентизм и антикоммунизм. Построенная таким образом социология призвана отстаивать капиталистический статус-кво, увековечить буржуазную социально-экономическую систему, оказать поддержку буржуазным военным системам и приводит, таким образом, зачастую даже помимо воли автора, к апологии милитаризма и войны.

Summary

Hrabě J.: *Critique of One Bourgeois Military-sociological Construction*

The development of the bourgeois military sociology proceeds hand in hand with the militarization of capitalist states; this, of

course, projects itself into its ideological, sociotechnical and cognitive functions.

The present paper is devoted to the criticism of Janowitz's typology of military systems.

In Marxist-Leninist sociology, the typological procedure considers as essential those indicators that show military activity to be socio-economically and class conditioned. With a view to these principles, the following main types of military systems can be identified:

1. in the epoch of feudalism: the feudal-knightly, the feudal-mercenary and the feudal-aristocratic military system;
2. in the epoch of capitalism: the bourgeois-democratic, the fascist and the militaristic military system; revolutionary and national-liberation systems in the period of the crisis of feudalism and the general crisis of capitalism can be distinguished as specific types;
3. in the epoch of socialism: the socialist military system.

In the conception of bourgeois sociologists, the typological procedure has a non-class and ahistorical character. Besides the aristocratic-feudal type, Morris Janowitz distinguishes the democratic, the totalitarian and the garrison-state type. In the democratic type, he accentuates the differentiation of military and civil elites and military profes-

sionalism as the basis of fighting motivations on the part of the officers' corps. He is anxious to conceal the existence of the military-industrial complex which has come into being on the platform of state-monopolistic capitalism. In analyzing the totalitarian type, he ascribes its existence — in perfect harmony with the bourgeois anticommunist propaganda — not only to Germany and Italy but also to the Soviet Union. He disputes the class unity of the officers' corps and the fascist movement and exculpates the fighting motivations of the fascist officers' corps. He takes over the garrison-state type from the theoretical workshop of the American politologist H. D. Lasswell and abstracts from the class and political sources of militarism as well as from its connection with the capitalist socio-economic formation.

Janowitz's typology of military systems reflects the characteristic features of contemporary bourgeois military-sociological thinking which manifest themselves primarily in subjectivism, scientism and anticommunism. Sociology conceived in this way serves to justify the capitalist status quo, to perpetuate the bourgeois socio-economic system, to support bourgeois military systems, and — frequently against the intentions of the author himself — to provide an apology for militarism and war.